

Kamila Szymańska

Muzeum Okręgowe w Lesznie

Jan Amos Komeński i bracia czescy w działalności Muzeum Okręgowego w Lesznie

Comenius and Bohemian Brethren in Museum in Leszno

Streszczenie

W tekście przedstawiono działalność Muzeum Okręgowego w Lesznie w zakresie badania, upowszechniania i popularyzacji wiedzy o braciach czeskich i Janie Amosie Komeńskim w kontekście historii Leszna oraz zbiorów zgromadzonych w Muzeum. Zasygnalizowano najważniejsze kierunki aktywności: działalność wystawienniczą, edukacyjną (lekcje, wykłady, zajęcia warsztatowe) dla różnych grup odbiorców oraz udział w konferencjach naukowych i publikowanie materiałów o Komeńskim i braciach czeskich. Zwrócono uwagę na nawiązaną współpracę z czeskimi muzeami zajmującymi się upowszechnianiem wiedzy o Komeńskim i braciach czeskich.

Słowa kluczowe: Jan Amos Komeński, bracia czescy, Muzeum Okręgowe w Lesznie, edukacja

Abstract

The article describes the activity of Museum in Leszno on the field of complex aspects of collecting, sharing and scientific description of collections related to Bohemian Brethren and Comenius. This activity is clearly visible at exhibitions, education and publishing. Especially in recent years Leszno Museum has strengthened the cooperation with Czech museums, working together on publications and exhibitions. The Lessons in Museum are fixed element in Museum education agenda as well as other forms of activity of sharing the knowledge about Comenius and his work.

Keywords: Comenius, Bohemian Brethren, Museum in Leszno, education

Przypadające w 2017 roku 500-lecie reformacji, zapoczątkowanej wystąpieniem Marcina Lutra, jest doskonałą okazją, by przypomnieć, że w tym samym roku mija również 560 lat od powstania Jednoty braci czeskich i 425 lat od urodzin Jana Amosa Komeńskiego. W kontekście złożonej historii Leszna, miasta, na którego dziejach zarówno bracia czescy, jak i luteranie odcisnęli niezatarte piętno i pozostawili trwałe ślady np. w postaci budynków świątyń, nagrobków i epitafiów obecnych w przestrzeni miasta, jak i bogatym dziedzictwie intelektualnym, utrwalonym w spuściźnie literackiej, teologicznej i naukowej oraz cennych archiwaliach dokumentujących ich działalność, warto pokusić się o refleksję nad tym „dziejowym bagażem” oraz jego recepcją, a dokładnie nad obecnością i sposobami opracowania, przyswojenia i popularyzacji szerokiego wachlarza zagadnień związanych z Janem Amosem Komeńskim i braćmi czeskimi w działalności Muzeum

Okręgowego w Lesznie, placówki, która jest depozytariuszem części tego historycznego dziedzictwa, a składają się na nie m.in. wyposażenie kościoła św. Jana (także z czasów, gdy Comenius sprawował w tym kościele posługę) i fragment jego księgozbioru.

Wśród współczesnych trendów w muzealnictwie bez wątpienia szczególne znaczenie przypada działalności edukacyjnej. Jakkolwiek funkcja ta obecna jest od początku istnienia wszelkich kolekcji, to w wyniku przeobrażeń cywilizacyjnych nabiera ona innego znaczenia. Wizyta w muzeum polega nie tylko na zaznajomieniu z eksponatami, ale zakłada poznawanie przeszłości poprzez zachowane przedmioty, zaspokajanie ciekawości świata, kształtowanie refleksyjnej świadomości i nabywanie kompetencji kulturowych, identyfikację dziedzictwa kulturowego, jego zrozumienie w kontekście pamięci zbiorowej i w wymiarze indywidualnym (Szelağ 2015: 204–206). Wraz ze specjalizacją muzeów oraz wzrostem aspiracji i oczekiwań społeczeństw, przy jednoczesnej komercjalizacji wielu instytucji odpowiedzialnych za kształtowanie postaw i wychowanie (np. media), które coraz częściej świadomie rezygnują z funkcji oświatowych, oraz niemożności realizacji wielu zadań przez placówki oświatowe, obserwujemy wzmożone zainteresowanie tą formą działalności muzeów. Bez wątpienia istotne znaczenie ma możliwość obcowania z oryginalnymi artefaktami – świadkami historii, którymi dysponują muzea, a które ukazane są w odpowiednio zaaranżowanym otoczeniu, dającym nierzadko namiastkę „podróży w przeszłość”. O popularności tej formy nauczania w oparciu o kontakt z prawdziwym obiektem świadczy obserwowany w muzealnictwie przesyt i zmęczenie multimediami. Wrażenie na odbiorcach na powrót wywierają takie cechy eksponatów jak ich wiek, fakt przynależności do konkretnych osób, miejsc (Gałęza 2015: 87–89). Do muzeów przychodzi się, by obejrzeć „prawdziwy” przedmiot; multimedia zapewniają dostęp do wizerunku i informacje o nim, a także budują szerszy kontekst. Takie podejście do muzealnych obiektów wykorzystuje też Muzeum Okręgowe w Lesznie w odniesieniu do działalności edukacyjnej i wystawienniczej. Interesującym przykładem ilustrującym zmiany w postrzeganiu muzeów i ich roli kształcącej może być kompleks eksponatów związanych z Komeńskim i braćmi czeskimi zgromadzony w leszczyńskim muzeum.

W ostatnich dziesięcioleciach obserwujemy pozytywne zmiany powodujące uwolnienie postrzegania Komeńskiego i braci czeskich jako elementu określonej sytuacji politycznej, co charakterystyczne było zwłaszcza dla czasów PRL, kiedy Leszno gościło liczne zorganizowane grupy z Czechosłowacji, zainteresowane niemal wyłącznie ekspozycją poświęconą Komeńskiemu i braciom czeskim. Zjawisko to nosiło wszelkie znamiona „zaliczania” obowiązkowego punktu wojażu i nie zawsze towarzyszyła mu głębsza refleksja nad oglądaną wystawą. Po 1990 roku aktywność turystów z za południowej granicy wyraźnie zmalała, ale też nabrała bardziej przemyślanego i elitarnego charakteru. W ostatnich kilkunastu latach zauważalny jest wzrost zainteresowania czeskich sąsiadów Leszmem już nie tylko z uwagi na postać Nauczyciela Narodów. Częściej pojawiają się zorganizowane grupy młodzieży z Republiki Czeskiej biorące udział w programach

Comenius lub współpracujące z polskimi placówkami oświatowymi czy np. bibliotekami z Leszna lub okolicznych miast. Wśród odwiedzających pojawiają się indywidualni turyści i reporterzy czeskich mediów chcących poznać miasto, w którym Komeński napisał swe najważniejsze dzieła i spędził najbardziej aktywną twórczo część życia.

Muzeum Okręgowe w Lesznie, jakkolwiek jest placówką gromadzącą zbiory z wielu dziedzin, problematykę czesko-braterską, będącą fragmentem protestanckiego dziedzictwa miasta i regionu, traktuje ze specjalną uwagą. Stanowi ona doskonałą wizytówkę instytucji, która szczyci się posiadaniem unikatowej kolekcji portretów trumiennych szlacheckich patronów Jednoty, cennego wyposażenia kościoła braci czeskich oraz interesującego księgozbioru. Zgromadzone zasoby składają się na stałe i czasowe wystawy organizowane w muzeum oraz wypożyczane są na przedsięwzięcia ekspozycyjne mające miejsce w Polsce i zagranicą. W budynku muzeum obiekty związane z braćmi czeskimi i Komeńskim zlokalizowane są w ramach stałych ekspozycji poświęconych malarstwu portretowemu oraz dziejom Leszna. W latach 90. XX wieku zmieniono koncepcję wystawienniczą i zamiast dotychczasowej, odrębnej ekspozycji poświęconej Komeńskiemu i braciom czeskich, obiekty ich dotyczące włączono do wystawy obrazującej dzieje Leszna do końca XVIII wieku, by ukazać tę wspólnotę religijną i jej reprezentantów w ramach życia miasta, którego byli częścią, w którym żyli i tworzyli.

Oprócz zabytków o walorach artystycznych na uwagę zasługuje księgozbiór muzealnej biblioteki, który skrywa interesujący zasób piśmiennictwa o braciach czeskich, Comeniusie i jego twórczości oraz rozmaite edycje dzieł jego i innych autorów z grona Jednoty. Publikacje te, wydawane od XVII wieku po współczesność, gromadzone są konsekwentnie od czasu powołania muzeum. Kolekcja ta, jakkolwiek stanowi zaledwie fragment bogatych historycznych księgozbiorów leszczyńskich, jest stale uzupełniana drogą darów i zakupów. Zwraca uwagę zbiór dzieł powstałych z okazji jubileuszy 1892 i 1898 roku w kręgu kultury niemieckiej i czeskiej oraz wydawnictwa leszczyńskie z XIX i pierwszej połowy XX stulecia, prace klasyków komeniologii (np. Johann Kvascala, Bernhard Czervenka, Jaroslav Bidlo). Wyjątkowe znaczenie przypisać należy pracom lokalnych znawców tematyki, pracujących w XIX i XX wieku na źródłach dostępnych wówczas w archiwum i bibliotece Jednoty, by wymienić Wilhelma Bickericha i Theodora Wotschkego. Oprócz historycznej części biblioteki uzupełniany jest zbiór współczesnej literatury komeniologicznej, w czym wielką zasługę mają ofiarowywane przez wydawców tomy czasopism: „Acta Comeniana” i „Studia Comeniana et Historica” oraz badaczy współczesnych (m.in. Jolanta Dworzaczkowa, Marta Bečkova, Marketa Kłosová). Biblioteka gromadzi również edycje dzieł Komeńskiego z XIX–XX wieku. Jako ciekawostkę warto wspomnieć współczesne japońskie wydania *Orbis sensualium pictus*. Ze zbiorów tych korzystają zwłaszcza studenci, pracownicy nauki oraz regionaliści.

W ostatnich latach nasiliła się współpraca Muzeum Okręgowego w Lesznie z czeskimi muzeami w Przerowie i Uherskim Brodzie oraz z Państwowym Pedagogicznym Muzeum i Biblioteką Jana Amosa Komeńskiego w Pradze, a także

z Martą Bečkovą i Marketą Klosową z Czeskiej Akademii Nauk oraz Františkem Hyblem, emerytowanym dyrektorem przerowskiego muzeum, popularyzatorem twórczości Komeńskiego. Związki między muzeami przejawiają się we współpracy w działalności wystawienniczej, czego efektem była ekspozycja czasowa „Jan Amos Komeński a Polska”, przygotowana w 2009 roku w oparciu o zbiory własne, polskich instytucji oraz wypożyczone z czeskich placówek: muzeum w Przerowie i Biblioteki Uniwersyteckiej w Ołomuńcu. Szczególnie intensywne i owocne są relacje z muzeum praskim. W ich wyniku w roku bieżącym ukazało się nakładem Muzeum Okręgowego w Lesznie polskie wydanie publikacji *Jan Amos Komeński w nas. Cytaty z dzieł Komeńskiego – inspiracje, pamięć, dziedzictwo* w opracowaniu Markéty Pankovej z reprodukcjami kolaży Mirosłava Huptycha, wzbogacone oryginalnym materiałem ilustracyjnym prezentującym leszczyńskie dziedzictwo dotyczące Komeńskiego i braci czeskich. Na rok 2018 zaplanowana jest wystawa dzieł Huptycha będących ilustracją do książki Komeńskiego *Labirynt świata i raj serca*, organizowaną w roku jubileuszu jej ukazania się.

W ostatnim dziesięcioleciu częściej podejmowane są działania wydawnicze upowszechniające wiedzę o zgromadzonych komenianach oraz zintensyfikowany udział pracowników w konferencjach komeniologicznych odbywających się np. w Siedlcach (Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny i wcześniej Akademia Podlaska) i Szreniawie (Muzeum Narodowe Rolnictwa i Przemysłu Rolno-Spożywczego) oraz w konferencjach interdyscyplinarnych np. w Słupsku (Akademia Pomorska i Muzeum Pomorza Środkowego) czy Lesznie. Do ważniejszych przedsięwzięć z zakresu popularyzacji zbiorów dotyczących braci czeskich i Komeńskiego zaliczyć należy informator autorstwa Kamili Szymańskiej *Bracia czescy w Lesznie. Przewodnik po zbiorach Muzeum Okręgowego w Lesznie*, wydany w 2007 roku. Oprócz wykazu najważniejszych obiektów związanych z tymi zagadnieniami w informatorze znalazły się także reprodukcje części z nich oraz tekst przybliżający dzieje braci czeskich w Lesznie, postać Komeńskiego, reprezentantów rodu Leszczyńskich oraz ważniejszych członków czesko-braterskiej wspólnoty. W zbiorach materiałów z konferencji organizowanych w Siedlcach opublikowano teksty pracowników Muzeum Okręgowego w Lesznie (E. Śliwiński, *Szkoła w Lesznie w I połowie XVII wieku*, K. Szymańska, *Leszno w XVII wieku i jego związki z kulturą europejską*, *Jan Amos Komeński i bracia czescy w zbiorach Muzeum Okręgowego w Lesznie* – w tomie III oraz *Recepcja Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie do 1939 roku na tle zainteresowania pedagogiem i jego twórczością w Europie Środkowej* – w tomie IV). Na łamach „Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych” opublikowano ponadto:

- *Komeński w Lesznie*, t. 1, 2014, s. 301–308,
- *Szkolnictwo w Lesznie w czasach Komeńskiego*, t. 1, 2014, s. 309–312,
- *Kontakty zagraniczne Jana Amosa Komeńskiego (zarys problematyki)*, t. 2, 2015, s. 227–235,
- *Akta braci czeskich w zbiorach Archiwum Państwowego w Poznaniu. Dzieje – zawartość – znaczenie dla badań komeniologicznych*, t. 3, 2016, s. 115–121.

Do druku złożony został tekst *Archiwum i biblioteka Jednoty braci czeskich w Lesznie – dom wiedzy i muzeum pamięci*, wygłoszony na konferencji „Domy Boże” z cyklu „Rzeczpospolita domów”, zorganizowanej w Słupsku przez Akademię Pomorską wspólnie z Muzeum Ziemi Słupskiej.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom szkół oraz innych grup zorganizowanych, muzeum oferuje bogaty program działań oświatowych, dostępny na stronie domowej muzeum (www.muzeum.leszno.pl w zakładce *Edukacja*). Bezpośrednio tematyki komeniologicznej i czesko-braterskiej dotyczą lekcje, będące od lat w stałej ofercie edukacyjnej: „Reformacja w Lesznie”, „Bracia czescy w Lesznie”, „Jan Amos Komeński”, „Leszno – miasto wielu wyznań”. Każda z lekcji łączy formę wykładu z dyskusją i aktywnością uczestników: jest nią wypełnianie karty pracy, rozwiązywanie krzyżówki, udział w grze planszowej lub rozwiązywanie zadań na ekspozycji. Zagadnienia związane z Komeńskim i braćmi czeskimi obecne są również w okolicznościowych wykładach oraz cyklicznych prelekcjach dla słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku, z którym muzeum współpracuje już kilkanaście lat. Z okazji obchodzonych Nocy Muzeów muzeum proponuje atrakcyjne formy poznania zbiorów niepokazywanych na co dzień, np. pokaz egzemplarzy *Orbis sensualium pictus*, prezentacje dotyczące wybitnych postaci Jednoty. Atrakcyjną i lubianą przez odbiorców formą edukacji są spacerunki, łączące wizyty np. w kościołach, lapidarium i innych budynkach związanych z tematem spotkania lub wykładem w muzeum. Organizowane corocznie w miesiącach wakacyjnych, ściągają do Leszna także osoby spoza miasta. Działalność edukacyjna prowadzona jest dla wszystkich kategorii odbiorców, również najmłodszych. W 2017 roku świętujemy 425. rocznicę urodzin Komeńskiego. W związku z jubileuszem muzeum zaoferowało w marcu specjalne lekcje dla zainteresowanych, a najmłodszy w ciągu całego roku mogą poznać pedagoga, uczestnicząc w jego „urodzinach” i kolorując jego portret. Atrakcją, która podoba się zwiedzającym – i młodszym, i starszym – jest makietka z reprodukcją portretu Komeńskiego, umożliwiającą sprawienie sobie wizerunku w jego roli. Mimo ludycznego charakteru tego gadżetu, podobnie jak akcji urodzinowej dla dzieci – bo w kategoriach rozrywki należy je traktować, mają one także za zadanie utrwalenie właściwych skojarzeń i relacji: Leszno – Komeński. Wpisują się one w obecny również w muzealnictwie trend, w myśl którego muzeum może być też miejscem zapewniającym rozrywkę i zabawę.

Ekspozycjom czasowym każdorazowo towarzyszy specjalny program edukacyjny uwzględniający specyfikę prezentowanych obiektów i ich szerszy kontekst kulturowy. Takie działania planowane są w odniesieniu do wspomnianej wystawy prac Huptycha. Prezentowane kolaże będą pretekstem i inspiracją do aktywnego i twórczego wykorzystania wielości poruszonych wątków: tworzywem będzie zarówno oryginalne dzieło, będące natchnieniem dla artysty, postaci jego autora, dostrzeganie relacji pomiędzy oryginalnym tekstem i utrwaloną w kolażach wizją, filozoficzne przesłanie *Labiryntu świata i raju serca*. W przygotowywanym programie jest miejsce na konstruktywne działania uczestników,

k którzy w oparciu o lekturę fragmentu *Labiryntu świata...* będą komponować własne dzieła plastyczne.

Specjalną okazję dla przybliżenia postaci Komeńskiego stwarza trwająca do końca 2017 roku wystawa „Stolice wielkopolskiego protestantyzmu. Leszno i Śmigiel – współlistnienie wyznań”, do której uruchomiony został program edukacyjny dla różnych kategorii odbiorców, obejmujący wykłady, lekcje i zajęcia warsztatowe. Część z nich dotyczy Komeńskiego, rozpatrywanego z różnych perspektyw, bądź też pojawia się on jako jedna z wielu postaci uczestniczących w wydarzeniach, o których traktuje ekspozycja. Narracja wystawy pozwala przedstawić Komeńskiego w kontekście jego posługi pastorskiej w kościele św. Jana, działalności pedagogicznej w leszczyńskim gimnazjum, jako autora panegiryku dedykowanego Karolowi Gustawowi, uczestnika obrad Colloquium Charitativum, aktywnego interlokutora w kontaktach z socynianami oraz w odniesieniu do kontrowersji związanych z szerzeniem przez Comeniusa prorocत्व Krystyny Poniatowskiej, Mikołaja Drabika i Christopha Kottera.

Tradycyjna forma ekspozycji, bazująca na traktowaniu muzealium jako nośnika treści niematerialnych (Świąch 2015: 72), wsparta multimediami w postaci kiosku dostępnego na ekspozycji, w którym zebrano opisy wszystkich prezentowanych obiektów, umożliwia zwiedzanie na kilku poziomach. Zapewnia kontakt z przedmiotami – świadkami historii – oraz uzyskanie informacji o nich, a także o wydarzeniach i osobach, których dotyczą, których wizerunki przedstawiają i których działalność dokumentują.

Bibliografia

- Gałęza J., *W pogoni za nowoczesnością: twórcza adaptacja czy bierna imitacja? Próba oceny przemian polskich muzeów na przestrzeni ostatnich dwóch dekad*, [w:] I Kongres Muzeów Polskich, Warszawa 2015.
- Szeląg M., *Muzea wobec różnych potrzeb zróżnicowanej publiczności. Działania edukacyjne muzeów*, [w:] I Kongres Muzeów Polskich, Warszawa 2015.
- Szeląg M., Szkutnik J. (red.), *Edukacja muzealna. Antologia tekstów*, Poznań 2010.
- Świąch J., *Muzealium – między kryzysem a potrzebą autentyczności. Odkrywanie kontekstu*, [w:] I Kongres Muzeów Polskich, Warszawa 2015.